

אשנ"ב – ארגון שנתי של נושאי הלימוד בהיסטוריה, חלק ב'

תכנית הלימודים בהיסטוריה חלק ב' לנבחני משנה

חלוקת הנושאים על פי פרקי הבחינה:

- פרק א', שאלות 1,2,3 : מתחילת הנושאים עד יוני 1941
- פרק ב', שאלות 4,5,6 : מיוני 1941 ועד סיום מלחמת העולם השנייה
- פרק ג', שאלות 7,8,9 : **כל** נושא המאבק להקמת המדינה ומלחמת העצמאות (1 א'-ח'),
- פרק ד', שאלות 10,11,12 : **כל** נושא מדינת ישראל במזרח התיכון (2. א'-ט'), ונושא עלייה, קליטה ועיצוב החברה והתרבות במדינת ישראל (3 א'-ד).

חלוקת הנושאים על פי פרקי בחינת הבגרות:

פרק ראשון בבחינת הבגרות

3. נאציזם, אנטישמיות, מלחמת העולם השנייה והשואה

חלק ראשון: 1933-1939

- האידיאולוגיה הנאצית, כולל האנטישמיות המודרנית בגלגולה הנאצי ומרכזיות השאלה היהודית באידאולוגיה זו.
- הגורמים והנסיבות לעליית הנאצים לשלטון – ממפלגה שולית למפלגה הגדולה ביותר.
- המעבר של גרמניה מדמוקרטיה לנאציזם (דרך בניית המשטר הנאצי כולל המדיניות כלפי היהודים).

חלק שני: ראשית מלחמת העולם השנייה עד מבצע ברברוסה (יוני 1941)

והמדיניות כלפי היהודים באזורי הכיבוש

- 'הסדר החדש' באירופה: הבהרת המושג והצעדים השונים שנקטו הנאצים כדי לקדם את הגשמתו.
 - יהודי פולין:
 - המדיניות כלפי היהודים עד ריכוזם בגטאות.
- מטרות מוצהרות להקמת הגטאות והסברים להקמתם; דרך ניהול הגטו ודרכי הפיקוח על הגטו; התפקידים שהוטלו על היודנראט ודרכי מימושם.

2. תנאי החיים בגטו והשפעתם על הפרט, על המשפחה ועל החברה היהודית; דרכי ההתמודדות של היהודים בגטאות: הישרדות, 'קידוש החיים', ארגונים שפעלו בגטו, תנועות הנוער: מאפייני פעילותן.

פרק שני בבחינת הבגרות

חלק שלישי: המלחמה העולמית והפתרון הסופי מקיץ 1941 ועד כניעת גרמניה

ויפן בשנת 1945

- ב. הקשר בין תחילת ההרג ההמוני של היהודים למלחמה בברית המועצות
- ג. השלבים בביצוע 'הפתרון הסופי'
- ד. ועידת ואנזה – נציגי הרשויות שהוזמנו, הנושאים שהועלו בישיבה, מטרות כינוס הוועידה ומקומה בתהליך ביצוע 'הפתרון הסופי'.
- ה. דילמות ודרכי התמודדות של היודנראטים בגטאות במזרח אירופה בזמן ביצוע 'הפתרון הסופי'.
 - ו. דרכי הלחימה של היהודים בזמן ביצוע 'הפתרון הסופי':
 1. המרד בגטאות – מי היו המורדים, מטרות המרד, קשיי ההתארגנות, לבטים ודילמות של המורדים; ייחודו של המרד בגטו ורשה לעומת מרידות בגטאות אחרים.
 4. לוחמים יהודים בצבאות בעלות הברית.
 - י. יחס האוכלוסייה בארצות הכיבוש באירופה ליהודים בזמן ביצוע 'הפתרון הסופי':
 1. 'הרוב הדומם', משתפי פעולה, המעטים שהסתכנו בניסיונם להציל יהודים.
 2. חסידי אומות עולם – הגדרת התואר, מניעים, דפוסי עזרה והצלה.

פרק שלישי בבחינת הבגרות

1. המאבק להקמת המדינה ומלחמת העצמאות בשנים 1949-

1945.

- ג. מאבק היישוב היהודי בשלטונות המנדט הבריטי בתחומים האלה: ההעפלה, התיישבות ומאבק צבאי (תנועת המרי, מאבק צמוד ומאבק רצוף).
- ד. העברת שאלת ארץ ישראל לאו"ם – הדיון באו"ם, עמדת המעצמות, השפעת 'המלחמה הקרה' על עמדת המעצמות, החלטת האו"ם בכ"ט בנובמבר 1947, התגובות להחלטת האו"ם בקרב היישוב היהודי והפלסטיני ועמדת מדינות ערב.
- ה + ז. מלחמת העצמאות, חלק א' וחלק ב'.
- ו. ההכרזה על הקמת מדינת ישראל (הוויכוח מתי להכריז על הקמת המדינה), הקמת צה"ל, פירוק המחנות ופירוק מטה הפלמ"ח.
- ח. הסכמי שביתת הנשק והיווצרות בעיית הפליטים הפלסטינים.

2. מדינת ישראל במזרח התיכון

- א. השפעות תהליך הזה קולוניזציה ויהמלחמה הקרה' על הקמתן של מדינות עצמאיות-ריבוניות באגן הים התיכון.
- ה. ההשפעות של תוצאות מלחמת העצמאות והקמת מדינת ישראל ושל תהליך הקמתן של מדינות עצמאיות ריבוניות בארצות אגן הים התיכון על גורל היהודים בארצות אלה (הסבר התהליך הכללי ודוגמאות ממדינות שונות).
- ח. מלחמת יום הכיפורים: סיבות, נסיבות, תוצאות והשפעות של המלחמה על מדינת ישראל ועל מדינות ערב.

3. עלייה, קליטה ועיצוב החברה והתרבות במדינת ישראל

- א. העלייה בשנות החמישים והשישים: ארצות המוצא של העולים, הסיבות לעלייה, ממדי העלייה ומאפייניה – עליית הצלה, עלייה מבוקרת, עלייה חשאית. תהליך הקליטה – הקשיים, השיקולים המשפיעים על תהליך הקליטה. אירועי ואדי סאליב: משמעותם והשפעתם.
- ב. המעבר מ'כור היתוך' לחברה רב תרבותית במדינת ישראל, כפי שבא לידי ביטוי בתחומים שונים בחברה ובתרבות.

3. נאציזם, אנטישמיות, מלחמת העולם השנייה והשואה

חלק ראשון: 1933-1939

3 - חלק ראשון – א'

האידיאולוגיה הנאצית

מוקדי הלימוד:

- עיקרי האידיאולוגיה הנאצית – יש להבהיר שאידיאולוגיה זו מכוונת ליצירת תמונת עולם שלמה הכוללת סיבות להתהוות הדברים, הסבר לליקויי ההווה ותמונת עתיד מושלמת.
- תורת הגזע.
- דימוי היהודי באנטישמיות הנאצית - הנאצים עשו שימוש בדימויים אנטישמיים קודמים תוך שהם מעצימים אותם ומעניקים להם מרכזיות חסרת תקדים. הם התנו את יצירת 'הסדר החדש', אותו רצו לממש, במציאת פתרון ל'בעיה היהודית'. (מומלץ לקרוא את צוואתו של היטלר לפני התאבדותו מתוך **השואה בתיעוד**, מסמך מס' 64).
- מקומו של המנהיג – 'הפיהרר פרנציפ'.
- מרחב המחיה
- התנגדות לתיאוריות שעמדו בבסיס המשטר הדמוקרטי והקומוניסטי. תיאוריות אלה הוצגו כביטוי לניוון וחולשה וכמכשול בפני בניית 'הסדר החדש' אותו ניסו הנאצים לקדם.

לדיון:

כיצד מבטאים עקרונות האידיאולוגיה הנאצית את התפיסה הטוטליטרית?

לקריאה נוספת:

דן מכמן, **בימי שואה ופקודה: בין שנאת ישראל לאנטישמיות**, האוניברסיטה הפתוחה, 1983, יחידה 2, עמ' 74-118.

יחיעם וייץ, **בימי שואה ופקודה: עליית הנאצים**, האוניברסיטה הפתוחה, 1983, יחידה 3, עמ' 118-104.

מיכאל ירון, **הוראת נושא השואה בשעורי היסטוריה בחטיבה עליונה**, יד ושם, 2004, עמ' 10-19.

„Hier, Kleiner, halt du etwas ganz Süßes! Aber dafür müßt ihr beide mit mir geben...“

תמונה מתוך 'פטריות הרעל' *Der Giftpilz*, ספר התעמולה הארסי והאנטישמי שכתב שטרייכר. כל ציור לווה בסיפור לילדים. במקרה זה – היהודי מפתה את הילדים הגרמנים התמימים באמצעות סוכריות.

3 - חלק ראשון –

הגורמים והנסיבות לעליית הנאצים לשלטון

מוקדי הלימוד:

- הגורמים המסבירים את התחזקות המפלגה הנאצית (תוצאות מלחמת העולם הראשונה והסכמי ורסי, חולשת רפובליקת ויימאר, פעילות המפלגה הנאצית, המשברים הכלכליים התכופים, הפחד מהקומוניזם).
- הנסיבות שהובילו למינוי היטלר לקנצלר.

לדיון:

מדוע לא הצליחה רפובליקת ויימאר להגן על עצמה מול הנאצים?

לקריאה נוספת:

איאן קרשו, היטלר, היבריסי 1889-1936, עם עובד, תל אביב, 2003, עמ' 275-391.

3 - חלק ראשון – ג'

המעבר של גרמניה מדמוקרטיה לנאציזם

מוקדי הלימוד:

שיעורים 1-3 – ממינוי היטלר לקנצלר ועד לפרסום חוקי נירנברג (ינואר 1933-ספטמבר 1935)

בשלב זה התמקדו פעולות הנאצים בעיקר בתחומים העיקריים הבאים:

- **צווים וחקיקה - מבחר מדגים** מהצעדים הבאים: בחירות חוזרות ונשנות לרייכסטאג, ביטול זכויות אדם רבות באמצעות פקודות לשעת חירום, חוק ההסמכה, פיזור האיגודים המקצועיים והקמת 'חזית העבודה', חרם על חנויות ועסקים יהודיים, החוק בדבר החזרת הפקידות המקצועית על כנה, חוק פיזור המפלגות, תהליך ההאחדה, גיוס חובה וחיוב בשבועת נאמנות לפיהרר, ההסכמים עם הכנסיות הנוצריות.
- **תעמולה, חינוך ותרבות - מבחר מדגים** מהצעדים הבאים: תלית העיתון 'דר שטירמר' מדי שבוע על לוחות המודעות בכל הפינות בערים ובעיירות קטנות ובכלי תחבורה ציבוריים, שילוט אנטישמי ברחובות ובדרכים, איסור על כניסת יהודים למקומות שונים, סרטי כל הזכויות שמורות למשרד החינוך. אין לעשות שימוש מסחרי בחומר זה בלא אישור בכתב ממפמ"ר היסטוריה, ד"ר אורנה כץ אתר

מדינת ישראל

משרד החינוך
המוזכרות הפדגוגית
אשכול חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

תעמולה, תהלוכות ביום ומצעדי לפידים בלילה, שינויים בתוכני הלימוד והדפסת ספרי לימוד חדשים התואמים את המסרים האידיאולוגיים, החלפת מנהלים וצוותי מורים בחלק מבתי הספר, הקמת מסגרות נוער של המפלגה הנאצית, סמלי המפלגה הפכו לסמלי המדינה ומועל היד היה לברכה מוסכמת בין בני אדם, שידורי רדיו תכופים של נאומו גבלס.

- **טרור והפעלת כוח - מבחר** מהצעדים הבאים: שריפת הרייכסטאג והכרזה על מצב חירום, שריפת הספרים, מאסרים שרירותיים של פעילים פוליטיים המזוהים כרפובליקנים, סוציאליסטים, קומוניסטים, הקמת מחנות ריכוז, דכאו וסקסנהאוזן.
- **ליל הסכינים הארוכות, עיצוב המשטר הנאצי** - בחירת היטלר בשיתוף פעולה עם התעשיינים והצבא, תוך העצמת ארגון ה.ס.ס.

שיעורים 4-5 – חוקי נירנברג, ספטמבר 1935 והחרפת הצעדים נגד היהודים

- תוכנם של חוקי נירנברג.
- משמעותם מהיבט בניית המשטר הנאצי ומההיבט היהודי. (עם קבלת חוקי נירנברג הפכה תורת הגזע ממצע מפלגתי לחוק המדינה המחייב שעל פיו נקבע מי יכול להיות אזרח במדינה הנאצית הנבנית. חוקי נירנברג שללו את זכות היהודים לאזרחות וסללו את הדרך להפרדה בין יהודים לארים).

- החרפת הפגיעה ביהודים (ריבוי צווים והגבלות על היהודים, תוך הוצאתם ממעגלי הכלכלה, החברה והתרבות בגרמניה. פגיעות פיסיות והרס בתי כנסת כמעוז וסמל ליהודים – ליל הבדולח. מעצרים ושליחת יהודים למחנות ריכוז בשל יהדותם. הגירה כפויה. שינויים ארגוניים הכוללים האדרת מנגנוני פיקוח המטפלים ביהודים וריכוזם בידי מחלקות ה-S.S. סימון דרכוני יהודים והוספת השמות שרה וישראל לשמות המקוריים. ביטול המעמד המשפטי של הקהילות היהודיות.

- חשוב להדגיש בסיכום או במהלך הוראת הנושא, את מאפייני המעבר מדמוקרטיה לנאציזם: בנייה הדרגתית על בסיס קיים. כוחות מרכזיים בחברה כגון הצבא, הבורגנות והתעשיינים, המעמד האקדמי-האינטלקטואלי, התאימו עצמם בהדרגה ופעלו על פי 'כללי המשחק' החדשים.

כל הזכויות שמורות למשרד החינוך. אין לעשות שימוש מסחרי בחומר זה בלא אישור בכתב ממפמ"ר היסטוריה, ד"ר אורנה כץ אתר

לדיון:

תהליך המעבר של גרמניה מדמוקרטיה למשטר טוטליטרי נאצי נעשה בשני מישורים בעת ובעונה אחת – עיצוב המדינה (מוסדות השלטון) והשנייה – "גיוס" תמיכת הציבור הגרמני. כיצד בוצע תהליך זה בשני המישורים?

לקריאה נוספת:

שאול פרידלנדר, **גרמניה הנאצית והיהודים: שנות הרדיפות, 1933-1939**, עם עובד, 1989
יחיעם וייץ, **בימי שואה ופקודה: עליית הנאצים**, האוניברסיטה הפתוחה, יחידה 3, 1984, עמ' 156-104.

מיכאל ירון, **הוראת נושא השואה בשעורי היסטוריה חטיבה עליונה**, יד ושם, 2004, עמ' 36-37.

חלק שני: מראשית מלחמת העולם השנייה עד מבצע ברברוסה (יוני 1941)
והמדיניות כלפי היהודים באזורי הכיבוש

3 - חלק שני - ב'

'הסדר החדש' באירופה

מוקדי הלימוד:

- מהו 'הסדר החדש'? (הסדר הכלכלי-תרבותי-פוליטי שביקשו הנאצים לעצב בשטחי שלטונם. הסדר נועד לממש את האידיאולוגיה הנאצית במלואה, תוך בניית עולם התואם את מדרג תורת הגזע הנאצית).
- ביטויי המדרג הגזעי ביחס הנאצים לאוכלוסייה בארצות הכיבוש (השוני בין מזרח אירופה ומערבה), הניסיונות לשמור על טוהר הגזע הארי בגרמניה.
- היחס לצוענים והיחס הייחודי ליהודים. (בסעיף זה אין להתייחס בהרחבה לתוכנית האותנזיה, לשואת היהודים ולגורלם של הצוענים).

לדיון:

מה היו המטרות של 'הסדר החדש' וכיצד מבטא יישום מדיניות זו את עקרונות האידיאולוגיה הנאצית?

3 - חלק שני - ג'

יהודי פולין

מוקדי הלימוד:

ג. 1. המדיניות כלפי יהודי פולין: (3 שיעורים)

- המדיניות כלפי היהודים בפולין עד לריכוזם בגטאות (צעדים שנועדו להפריד בין היהודים לבין האוכלוסייה המקומית הלא-יהודית, פגיעה במוסדות תרבות ודת יהודיים. הרס הקיום הכלכלי של היהודים. חטיפות לעבודות כפיה. פגיעות והתעללויות. מינוי יודנראטים בחלק מהערים). מה היו מטרות הנאצים במדיניותם?

כל הזכויות שמורות למשרד החינוך. אין לעשות שימוש מסחרי בחומר זה בלא אישור בכתב ממפמ"ר היסטוריה, ד"ר אורנה כץ אתר

- השפעת הכיבוש הנאצי על חיי היהודים בפולין (תוך חודש מצאו עצמם היהודים מפוצלים בין מסגרות שלטון שונות כשלכל שלטון הייתה מדיניות שונה כלפיהם – החלק שסופח לברית המועצות, האזור שנועד להיות מסופח לרייך לאחר המלחמה ואזור הכיבוש, הגרל גוברנמן). מטרת מוצהרות והסברים להקמת הגטאות. תהליך הקמת הגטו, דרך ניהול הגטו ודרכי הפיקוח עליו.

ג. 2. החיים בגטו: (4 שיעורים)

- תנאי החיים בגטו (הצפיפות, הרעב ומקורות התעסוקה).
- השפעת תנאי החיים על הפרט, על המשפחה ועל החברה היהודית.
- דרכי ההתמודדות של היהודים בגטאות (הישרדות). קידוש החיים. פעילות ארגונים שונים לעזרה הדדית. מאפייני פעילות תנועות הנוער – 'היינו שם אך לא חיינו שם'. כיצד ביצעו היונדראטים את התפקידים והגזרות שנכפו עליהם, ודרך ניהולם את הגטו).

לקריאה נוספת:

- דן מכמן ויחיעם וייץ, **בימי שואה ופקודה**, האוניברסיטה הפתוחה, יחידה 11, 1984, עמ' 19-60.
- דן מכמן, **בימי שואה ופקודה**, האוניברסיטה הפתוחה, יחידה 10, 1984, עמ' 53-117.
- דן מכמן, **בימי שואה ופקודה**, האוניברסיטה הפתוחה, יחידה 7, עמ' 17-30.
- דן מכמן, **הגטאות היהודיים בימי השואה: כיצד התהוו ומדוע?**, יד ושם, תשס"ח.
- מיכאל ירון, **הוראת השואה בשיעורי ההיסטוריה בחטיבה העליונה**, יד ושם, 2004, עמ' 46-52.

חלק שלישי: המלחמה העולמית והפתרון הסופי מקיץ 1941 עד כניעת

גרמניה ויפן בשנת 1945

3 - חלק שלישי - א' + ב'

הקשר בין תחילת ההרג ההמוני למלחמה בבריה"מ

מוקדי הלימוד:

- הגורמים לפלישת גרמניה לברית המועצות.
 - מבצע ברברוסה כנקודת מפנה במלחמת העולם השנייה.
 - הקשר בין תחילת ההרג ההמוני של היהודים למלחמה בברית המועצות
- כל הזכויות שמורות למשרד החינוך. אין לעשות שימוש מסחרי בחומר זה בלא אישור בכתב ממפמ"ר היסטוריה, ד"ר אורנה כץ אתר

לקריאה נוספת:

אלי צור, **מלחמת העולם השנייה: המלחמה ששינתה את פני העולם**, משרד החינוך, ירושלים, 1995, עמ' 49-64.

"מבצע ברברוסה: כיבוש ברית המועצות וראשית השמדת היהודים", יד ושם בשיתוף עם מט"ח:

<http://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=15569>

ג' פ' צ' פולר, **מלחמת העולם השנייה**, מערכות, תל אביב, 1987, עמ' 113-118.

כריסטופר ר' בראונינג, **הדרך אל הפתרון הסופי: התפתחות המדיניות הנאצית כלפי היהודים ספטמבר 1939-מרס 1942**, יד ושם, ירושלים, 2004, עמ' 272-281.

פרופ' שאול פרידלנדר, הרצאה מצולמת, "הבעיה היהודית במלחמת העולם השנייה":

<http://www.youtube.com/watch?v=iX20QptJtxQ>

שאול פרידלנדר, **שנות ההשמדה, 1939-1945: גרמניה הנאצית והיהודים**, עם עובד, ירושלים, 2009, עמ' 207-263.

מיכאל ירון, **הוראת השואה בשיעורי ההיסטוריה בחטיבה העליונה**, יד ושם, 2004, עמ' 61-62.

סרטים:

3 – חלק שלישי – ג'

השלב בביצוע הפתרון הסופי

מוקדי הלימוד:

- השלב הראשון: בורות הירי - הרצח בוצע בסמוך למקום מושבם של היהודים ובשטחים שנכבשו במהלך מבצע ברברוסה.
- השלב השני: הקמת מחנה ההשמדה חלמנו והבאת היהודים אליו.
- השלב השלישי: מבצע ריינהארד – הקמת מחנות ההשמדה בלז'ץ, סוביבור וטרבלינקה – הבאת יהודי פולין ומדינות נוספות.

- השלב הרביעי: הקמת מתקני ההשמדה ההמוניים במחנות מיידנק ואושוויץ והבאת כלל יהודי אירופה.
- צעדות המוות.

לקריאה נוספת:

מיכאל ירון, הוראת השואה בשיעורי ההיסטוריה בחטיבה העליונה, יד ושם, 2004, עמ' 61-65, 68-69.

3 - חלק שלישי - ד'

ועידת ואנזה

מוקדי הלימוד:

- מה היו מטרות כינוס הועידה? **יש להדגיש בפני התלמידים שהועידה לא נועדה להחליט על 'הפתרון הסופי', שכן ההחלטה התקבלה קודם לכן, והביצוע כבר החל.**
- מיהם נציגי הרשויות שהשתתפו בוועידת ואנזה? (התלמיד אינו נדרש לדעת את שמות המשתתפים).
- מהם הנושאים שעלו במהלך הועידה, כעולה מהפרוטוקול?
- מה ניתן ללמוד מפרוטוקול הוועידה על הטוטליות של הפתרון הסופי?

לקריאה נוספת:

פרוטוקול הועידה בתוך: **שואה בתיעוד**, יד ושם, ירושלים, עמ' 198-208.
 דן מכמן, **בימי שואה ופקודה: רצח היהודים: הוגיו, מבצעיו, שלביו**, האוניברסיטה הפתוחה, תל אביב, 1985, יחידה 7, עמ' 97-107
 מתוך פרוטוקול הוועידה

מדינת ישראל

משרד החינוך
המוזכירות הפדגוגית
אשכול חברה ורוח

הפיקוח על הוראת היסטוריה בחטיבה העליונה,
מיכאל ירון, הוראת השואה בשיעורי ההיסטוריה בחטיבה העליונה,
יד ושם, 2004, עמ' 65-67.

Land	Zahl
A. Altreich	131.800
Cetnack	43.700
Ostgebiete	420.000
Generalgouvernement	2.284.000
Bialystok	400.000
Protektorat Böhmen und Mähren	74.200
Estland	
- judenfrei -	
Lettland	3.500
Litauen	34.000
Belgien	43.000
Dänemark	5.600
Frankreich / Besetztes Gebiet	165.000
Unbesetztes Gebiet	700.000
Griechenland	69.600
Niederlande	180.800
Norwegen	1.500
B. Bulgarien	48.000
England	330.000
Finnland	2.300
Irland	4.000
Italien einschl. Sardinien	98.000
Albanien	200
Kroatien	40.000
Portugal	3.000
Rumänien einschl. Bessarabien	342.000
Schweden	8.000
Schweiz	18.000
Serbien	10.000
Slowakei	88.000
Spanien	6.000
Türkei (europ. Teil)	55.500
Ungarn	742.800
UdSSR	5.000.000
Ukraine	2.994.684
Weißrussland einschl. Bialystok	446.484
Zusammen: über	11.000.000

לויין איתמר, שלומית לן, הנדון: השמדה, ועידת ואנזה והפתרון הסופי, מודן, 2012.

3 - חלק שלישי - ה'

דילמות ודרכי התמודדות של היודנראטים בגטאות במזרח אירופה בזמן ביצוע 'הפתרון הסופי'

מוקדי הלימוד:

רצוי להדגיש מדוע התקשו יהודים שחיו בגטאות לתפוס שמדובר היה במדיניות של השמדה טוטלית?

הדילמות העיקריות:

- דילמת השילוחים – האם וכיצד לבצע את הוראות הגרמנים? במידה וכן – האם לנהל מדיניות שתציל לפחות חלק מתושבי הגטו? את מי? האם לשתף את אוכלוסיית הגטו במידע על מדיניות ההשמדה הנאצית?
- יחס חברי היודנראט למחתרות.
- האם להיענות ליוזמות להפוך את הגטו ליצרני בעיני הנאצים, כדרך להצלה או לדחיית ביצוע פינוי הגטו?

לדיון:

כיצד התמודדו ראשי היודנראטים עם המתח שבין ההכרח לבצע את הוראות השלטון הנאצי, לבין רצונם להציל כמה שיותר מאחיהם?

כל הזכויות שמורות למשרד החינוך. אין לעשות שימוש מסחרי בחומר זה בלא אישור בכתב ממפמ"ר היסטוריה, ד"ר אורנה כץ אתר

לקריאה נוספת

א' כרמון, **השואה**, תל, ירושלים, תשמ"א, חלק ב'. עמ' 125-162.

יהודה באואר, **תגובות בעת השואה: ניסיונות עמידה, התנגדות, הצלה**, האוניברסיטה המשודרת, תל אביב, 1983, פרק י"ג.

מיכאל ירון, **הוראת השואה בשיעורי ההיסטוריה בחטיבה העליונה**, יד ושם, 2004, עמ' 71-75.

יצחק ארד, ישראל גוטמן ואברהם מרגליות עורכים, **השואה בתיעוד: מבחר תעודות על חורבן יהודי גרמניה ואוסטריה, פולין וברית המועצות**, יד ושם, תשל"ח, מסמך מס' 100, 101, 109, 111, 118, 121, 165, 188, 192, 193, 194, 195, (מגוון תעודות מגטאות לודג', וילנה, ביאליסטוק, שבלי, ורשה וקובנה).

3 - חלק שלישי - ו' 1

המרד בגטאות

מוקדי הלימוד:

- ניתוח הקריאה למרד – הכרוז של אבא קובנר (מסמך מס' 185 **בהשואה בתיעוד**).
- ההסברים לעובדה שחברי תנועות הנוער היו הראשונים להבין שמדיניות גרמניה היא השמדה טוטלית.
- מאפייני המרד בגטו וקשייו.
- לבטים ודילמות של המורדים.
- מטרות המרד.
- ייחודו של מרד גטו ורשה בהשוואה למרידות שהתרחשו בגטאות אחרים.

לדיון:

מדוע דווקא חברי תנועות הנוער הם שהובילו את דרך ההתנגדות האקטיבית?

לקריאה נוספת:

יהודה באואר, תגובות בעת השואה: ניסיונות עמידה, התנגדות, הצלה, האוניברסיטה המשודרת, 1983, עמ' 92-112.

גטו ורשה בעת המרד, ויקיפדיה

יהודה באואר, השואה: היבטים היסטוריים, מורשת וספריית הפועלים, 1984, עמ' 118-133.

מיכאל ירון, הוראת השואה בשערי היסטוריה בחטיבה העליונה, יד ושם, 2004, עמ' 74-78.

התנגדות יהודית בשואה, בשביל הזיכרון 10 (דצמבר 2011)

3 – חלק שלישי ו' 4

לוחמים יהודיים בצבאות בעלות הברית

מוקדי הלימוד:

- היקף התופעה (מיליון חיילים יהודים בכלל צבאות בעלות הברית), הצבאות אליהם הצטרפו.
- הסבר למניעי ההצטרפות לצבאות השונים.
- תרומת הלוחמים היהודים וחשיבות פעילותם.
- דוגמא ללוחם יהודי בולט.

לקריאה נוספת:

אתר מוזיאון הלוחם היהודי במלחמת העולם השנייה:

http://www.jwmww2.org/show_item.asp?levelId=48052

י. גורי, "יהודים בצבא האדום במלחמת העולם השנייה, בתוך, יהודה סלוצקי ומרדכי קפלן (ע), חיילים יהודים בצבאות אירופה. מערכות, עמ' 135-148.

כל הזכויות שמורות למשרד החינוך. אין לעשות שימוש מסחרי בחומר זה בלא אישור בכתב ממפמ"ר היסטוריה, ד"ר אורנה כץ אתר

בני מיכלסון, "חיילים יהודים בצבא פולין במלחמת העולם השנייה", שריון, עמותת יד לשרון (33),
 אוקטובר 2009, עמ' 16-23:

http://www.yadlashiryon.com/vf/ib_items/164/shiryon33.pdf

3 - חלק שלישי - י' 1

יחס האוכלוסייה בארצות הכיבוש הנאצי: 'הרוב הדומם', משתפי פעולה, המצילים

מוקדי הלימוד:

- הגורמים שהשפיעו על יחס האוכלוסייה המקומית כלפי היהודים (עוצמת שלטון הכיבוש הנאצי, קיום מחתרות אנטי-נאציות בקרב האוכלוסייה, גורמים גיאוגרפיים, מספר היהודים ופיזורם הגיאוגרפי, דימוי החברה והמשטר, היחס ליהודים לפני הכיבוש הנאצי).
- ניתן להצביע על שלושה דפוסי התייחסות:
 - משתפי הפעולה עם הנאצים - מניעים ודרכי פעולה.
 - הרוב הדומם, העומדים מן הצד - ההסברים לתופעה
 - המעטים שסיכנו עצמם על מנת להציל יהודים. (פירוט מוקדי הלימוד – בסעיף הבא).

3 - חלק שלישי - י' 2

חסידי אומות עולם

מוקדי הלימוד:

- הגדרת התואר חסידי אומות עולם
- מניעי המצילים והדילמות מולן עמדו.
- דפוסי עזרה והצלה
- דוגמא – סיפור אישי של חסיד אומות עולם.

לקריאה נוספת:

מרדכי פלדיאל, **כל המקיים נפש אחת: חסידי אומות עולם וייחודם**, יד ושם, 1992.

דרכונו של סבי¹, אריך פלדמן, שהונפק בווינה. על הדרכון הוטבעה אשרת הגירה לסיין שהונפקה על ידי חה פנגשאן, דיפלומט סיני שפעל תוך סיכון עצמי ובניגוד להוראות ממשלתו. האשרה הייתה תנאי שהציבו הנאצים להגירה מאוסטריה, והנפקת אשרות אלה הצילה אלפים מיהודי וינה. על פעילות זו זכה חה פנגשאן לתואר חסיד אומות עולם. שימו לב - על הדרכון מופיע הסימון הברור J כאות ליהדותו של בעל הדרכון. כמו כן, במסגרת 'חוק השמות', הוסף השם ישראל לשמו המקורי.

¹ ד"ר אורנה כץ אתר, מפמ"ר היסטוריה

בונים מדינה במזרח התיכון:

<http://ben-har0.tripod.com/>

1. המאבק להקמת המדינה ומלחמת העצמאות בשנים

1949-1945

פרק המבוא יילמד בצורה תמציתית ובו תוצג התשתית שנבנתה בבניין הבית הלאומי בשנים 1920-1945. תשתית זו אפשרה ליישוב היהודי ולתנועה הציונית לצאת למאבק מדיני וצבאי להקמת המדינה לאחר מלחמת העולם השנייה והייתה בסיס להקמת המדינה ב-1948.

- א. המנדט הבריטי בא"י ותרומתו לפיתוחה של הארץ
- ב. מוסדות היישוב היהודי והתנועה הציונית
- ג. מסגרות כלכליות, חברתיות ותרבותיות
- ד. התפתחות המתח בין היהודים לערבים והיערכות היישוב בתחום הביטחון
- ה. היערכות היישוב היהודי והתנועה הציונית בימי מלחמת העולם השנייה

מאבק היישוב היהודי בשלטונות המנדט הבריטי

מוקדי הלימוד:

מאבק היישוב מתבטא בפעולות בתחומים שונים שבוצעו בו-זמנית. להקלת הלימוד רצוי למקד כל תחום בנפרד.

המאבק הצבאי:

- הקמת תנועת המרי העברי – גורמים, דרכי פעולה, מבצעים עיקריים, נסיבות פירוקה.
- עיקרי המחלוקת בין עמדת היישוב המאורגן ל"פורשים" והיחסים בין המחותרות לאחר התפרקות תנועת המרי העברי: מאבק צמוד ומאבק רצוף - מאפייני כל גישה והשוני ביניהן.

העפלה – המאבק להבאת עולים לארץ:

אוניית המעפילים 'מדינת היהודים'

<http://www.edu-negev.gov.il/tapuz/osnat2tp/medina/haapala1.htm>

- המאבק המתמשך להבאת מעפילים חרף המדיניות המגבילה של הבריטים שהערימו. המאמצים הכרוכים בהבאת כל אניה ואניה (רכישת האניות, ארגון הצוות, ארגון העולים המוכנים לעלות, המסע, מבצע הורדת המעפילים לחוף והסתרתם בקיבוצים).
- ליווי המעפילים שנתפסו על ידי הבריטים למחנות או בחזרה לאירופה (אקסודוס).
- הניסיון לפגוע בתחנות המכ"ם הבריטיות.

התיישבות:

- רכישת קרקעות.
- ההתיישבות כמעצבת גבולות (11 הנקודות בנגב, פרשת ביריה).

לדיון:

מדוע שינה היישוב את מדיניותו כלפי בריטניה עם סיום המלחמה?

לקריאה נוספת:

יגאל עילם, "התפתחות ארגוני המגן והמחתרת: ההיבט המחתרתי והצבאי של הישוב בתקופת המנדט", בתוך: יהושע פורת ויעקב שביט (עורכים), **ההיסטוריה של ארץ ישראל: המנדט והבית הלאומי (-1947)** (1919), כתר ויד יצחק בן צבי, 1990, עמ' 235-238.

שי חורב, **ספינות בטרם שחר: לקסיקון ההעפלה 1934-1948**, סיפורן של ספינות המעפילים מ'וילוס' עד 'קרב עמק איילון', פרדס, 2003.

- שיקולי הבריטים בהעברת שאלת ארץ ישראל לאו"ם (שיקולי מדיניות חוץ ופנים)
- הדיון בעצרת הכללית – נאום גרומיקו כביטוי לעמדת ברית המועצות. ההסברים למדיניות הסובייטית.
- עמדת ארצות הברית והגורמים לעיצובה.

בנושא זה יש להדגיש את השפעת המלחמה הקרה על התנהלות המעצמות.

- הוועדה שהוקמה על ידי האו"ם כדי להציע פתרון לשאלת א"י. היכן גבו עדויות? המלצותיה?
- החלטת כ"ט בנובמבר – הפעילות הדיפלומטית היהודית לגיוס תומכים בה, תוכנה ומשמעותה.
- התגובות להחלטה – בקרב הישוב היהודי, הפלסטינים ומדינות ערב.

לקריאה נוספת:

צבי גנין, "יחסה של ארצות הברית להקמת מדינת ישראל 1945-1948", בתוך: יהודה ואלך, **היינו כחולמים**, מסדה 1985, כרך ראשון, עמ' 201-249.

יעקב רואי, "תמיכת ברית המועצות בהקמת מדינת ישראל", בבתוך: יהודה ואלך, **היינו כחולמים**, מסדה 1985, כרך ראשון, עמ' 179-200.

1 - ה' + ז'

מלחמת העצמאות

יסוד מארגן: מלחמת העצמאות כמלחמה קיומית של הישוב היהודי ושל מדינת ישראל

מוקדי לימוד:

- **התקופה:** מסוף נובמבר 1947 (יום למחרת החלטת החלוקה של האו"ם), עד המחצית הראשונה של 1949 (הסכמי שביתת הנשק).
- **מאפיינים כלליים של המלחמה:** ייחודה של מלחמת העצמאות כמלחמה על עצם הקמתה וקיומה של מדינת ישראל; מקומה המרכזי של המלחמה בהתפתחות הסכסוך הערבי – ישראלי; חלוקה לשני שלבים עיקריים: מטרת העל של הצדדים הלוחמים; העדר הבחנה בין חזית לעורף; נתוני פתיחה קשים של הצד היהודי; ניצחון ישראלי במחיר כבד; השלכות וסוגיות שטרם נפתרו.

• **הכרת תמונת מהלך המלחמה בזיקה ליסוד המארגן:** לימוד מהלך המלחמה ייעשה בדרך של מבט-על ויבוסס על ציר זמן (שיהיה נגיש בגרסה מקוונת), אשר יבהיר כי בכל אחד משני השלבים העיקריים של המלחמה, הצד היהודי נמצא בתחילה במצב של התגוננות וסכנה קיומית, אך הצליח לעבור ליוזמה ומתקפה. ציור הזמן יחלק את המלחמה ל-4 תקופות:

1. מסוף נובמבר 1947 עד מרץ 1948 (תכנית ד')
 2. ממרץ 1948 עד אמצע מאי 1948 (הקמת המדינה)
 3. מאמצע מאי 1948 עד אמצע יוני 1948 (ההפוגה הראשונה)
 4. מאמצע יוני 1948 עד סוף המלחמה.
- בכל אחת מ-4 תקופות אלה יש להדגיש את המאפיינים הכלליים של התקופה, ולהציג אירוע אחד מדגים על פי בחירת המורה. יש לבחור אירוע המאפשר להדגים את המאפיינים הכלליים של תקופה זו.

לדיון:

מה היו הגורמים לניצחון הישראלי, כנגד כל הסיכויים?

קישור למסמך מפורט המציג את המאפיינים של כל אחת מהתקופות, מבחר אירועים

להדגמה וציר הזמן המקוון (יפורסמו באתר המפמ"ר בעמוד זה):

[http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Mazkirut Pedagogit/Hist
 ory/hativa_elyona/ChomarimMechavim/cheleKB.htm](http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Mazkirut_Pedagogit/History/hativa_elyona/ChomarimMechavim/cheleKB.htm)

לקריאה נוספת:

גלבר יואב, קוממיות ונכבה: ישראל הפלסטינים ומדינות ערב 1948, דביר, 2004, עמ' 107-130.

קדיש אלון וקדר ב"ז (ע), מעטים מול רבים?, מאגנס, 2006

בני מוריס, 1948: תולדות המלחמה הערבית-ישראלית הראשונה, עם עובד וספריית ספיר, 2010.

1 - ו'

ההכרזה על הקמת מדינת ישראל והקמת צה"ל

מוקדי לימוד:

שיעור 1-2 – הויכוח על הכרזת המדינה

- נסיבות ההכרזה: המצב בחזיתות (הישגי תכנית ד', נפילת גוש עציון, מצור בעיר העתיקה, עזיבת הבריטים).
- הדיון ב-12 במאי – הסבר מניעי התומכים בהכרזה על הקמת המדינה עם עזיבת הבריטים.
- השיקולים בעד דחיית ההכרזה על הקמת המדינה.

שיעור 3-4 – הקמת צה"ל, פירוק המחותרות ופירוק מטה הפלמ"ח

- הקמת צה"ל – נוסח השבועה.
- מניעי בן-גוריון לפזר את מטה הפלמ"ח. השפעות צעד זה.
- פירוק אצ"ל ולח"י ושילובם במערך הצהלי.
- הקשיים בביצוע (פרשת אלטלנה כמקרה בוחן).

לדיון:

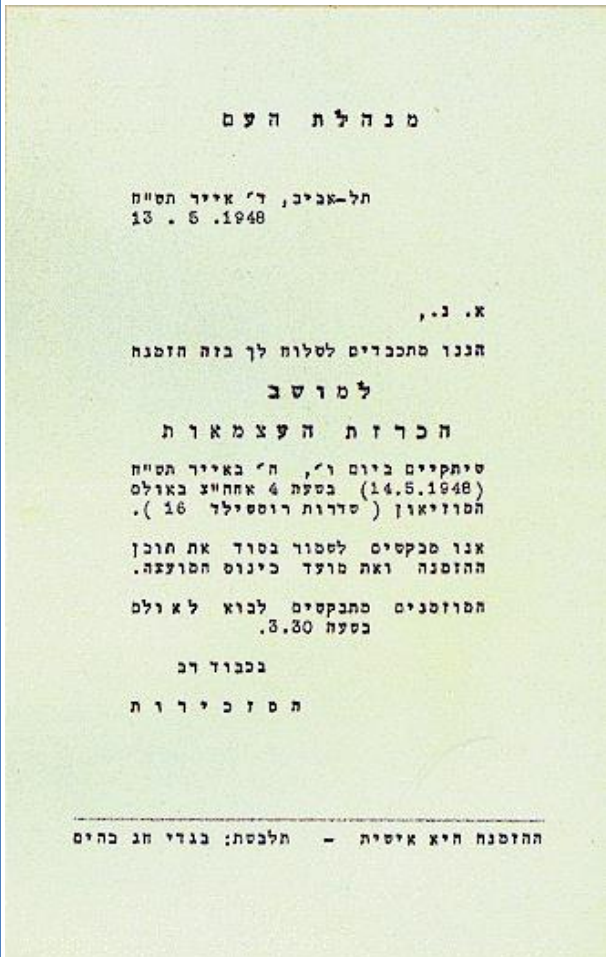
כיצד מבטאת הקמת צה"ל את המעבר מיישוב למדינה?

לקריאה נוספת:

זאב צחור, החזון והחשבון: בן-גוריון בין אידיאולוגיה לפוליטיקה, ספרית הפועלים, 1993, עמ'

183-194.

כל הזכויות שמורות למשרד החינוך. אין לעשות שימוש מסחרי בחומר זה בלא אישור בכתב ממפמ"ר היסטוריה, ד"ר אורנה כץ אתר

1 - ח'

הסכמי שביתת הנשק והיווצרות בעיית הפליטים הפלסטינים

מוקדי הלימוד:

הסכמי שביתת הנשק

- הבהרת המושגים – הפסקת אש, שביתת נשק, הסכמי שלום.
- מניעי ישראל ומדינות ערב לחתימה על ההסכמים.
- הכרת הגבולות שנוצרו בעקבות ההסכמים והיו לגבולותיה הבינלאומיים והמוכרים של ישראל עד מלחמת ששת הימים ('הקו הירוק').

בנושא זה אין צורך לעסוק בסעיפי ההסכמים עם כל אחת מהמדינות

היווצרות בעיית הפליטים הפלסטינים

- קריסת החברה הפלסטינית – הגורמים לבריחת ערביי א"י בשלב הראשון של המלחמה (עד פלישת צבאות ערב):
 - הגורמים הכלכליים לקריסת החברה הפלסטינית לקראת סיום כינון המנדט הבריטי בא"י.
 - התפוררות החברה הפלסטינית
 - השפעת המלחמה מול היישוב היהודי (השפעת הדיווחים הסותרים על פגיעות בערבים, כגון במקרה דיר יאסין, והשלכות יישום תכנית ד').
 - מדיניות מהוססת ובלתי עקבית של הוועד הערבי העליון, הליגה הערבית והמפקדים המקומיים, שהתפרשה כעידוד לבריחה²
- עזיבה וגירוש הפלסטינים בשלב השני של המלחמה:

² עם זאת, ראוי לציין כי כאשר התבררו מימדי הבריחה ניסו מדינות ערב והוועד הערבי העליון לבלום את הבריחה: יואב גלבר, קוממיות ונכבה, דביר, 2004, עמ' 185.

כל הזכויות שמורות למשרד החינוך. אין לעשות שימוש מסחרי בחומר זה בלא אישור בכתב ממפמ"ר היסטוריה, ד"ר אורנה כץ אתר

מדינת ישראל

משרד החינוך
המוזכירות הפדגוגית
אשכול חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

- השפעת המלחמה, כולל החשש מנקמת היהודים
- במקרים מסוימים – גירוש (כגון לוד ורמלה; אקרית ובירעם).

לקריאה נוספת:

דוד בן גוריון, **יומן המלחמה, תש"ח-תש"ט, כרך ג'**, משרד הביטחון, 1982, עמ' 941-944, 965-979, 964, 980-987, 1000.

יואב גלבר, **קוממיות ונכבה: ישראל הפלסטינים ומדינות ערב 1948**, הוצאת דביר, 2004, עמ' 376-346, 465-430.

יפה זילברשץ ונמרה גורן-אמיתי, רות גביון (ע), **שיבת פליטים פלסטינים לתחומי מדינת ישראל**, מרכז מציל"ה למחשבה ציונית, יהודית, ליברלית והומניסטית, ירושלים, 2010.
<http://www.metzilah.org.il/webfiles/fck/file/plitim%20FINAL.pdf>

בני מוריס, **1948: תולדות המלחמה הערבית-הישראלית הראשונה**, עם עובד, 2010, עמ' 117-112.
חיה רגב ואביגיל אורן, "בריחת הערבים מארץ ישראל ובעיית הפליטים", אתר מט"ח:
<http://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=10863>

2. מדינת ישראל במזרח התיכון**תהליך הדה-קולוניזציה והקמת מדינות עצמאיות****מוקדי הלימוד:**

- הבהרת המושג דה-קולוניזציה (הסבר התופעה, זירת ההתרחשות, התקופה: 1945 עד תחילת שנות ה-60).
- מה היו הגורמים שהביאו לתהליך הדה קולוניזציה דווקא בתקופה זו?

יש לבחור גורם אחד מכל תחום

א. גורמים אידיאולוגיים:

- **התפתחות רעיון הלאומיות:** העמים שחיו תחת השלטון הקולוניאלי נחשפו לתרבות ולרעיונות האירופאים, והחלו לפתח תודעה לאומית עצמית, הן בשל השפעות אלה והן כתוצאה מהתנאים הקשים תחת השלטון זה.

כל הזכויות שמורות למשרד החינוך. אין לעשות שימוש מסחרי בחומר זה בלא אישור בכתב ממפמ"ר היסטוריה, ד"ר אורנה כץ אתר

- **התנגדות אידיאולוגית לקולוניאליזם בשתי מעצמות העל:** על אף התהום האידיאולוגית והמתח הפוליטי בין שתי מעצמות העל (ברה"מ וארה"ב), כל אחת מהן התנגדה לקולוניאליזם. הקולוניאליזם סתר את הרעיונות הליברליים ואת זכות ההגדרה העצמית כפי שנוסחה כבר ב'94 הנקודות של וילסון, והיה כרוך בהלאמה של המסחר, התעשייה והחקלאות – בניגוד לתפיסת השוק החופשי. הקומוניזם הסובייטי התנגד לקולוניאליזם מאחר וראה בו ביטוי לניצול על ידי בעלי ההון הקפיטליסטים

ג. דעת הקהל בעולם: לאחר מלחמת העולם השנייה איבדה מדיניות הקולוניאליזם את הלגיטימיות שלה ודעת העולם ראתה בקולוניאליזם מדיניות בלתי מוסרית.

ג. גורמים כלכליים:

- **משבר כלכלי לאחר מלחמת העולם השנייה:** הנזקים הכלכליים והעלות הגבוהה של הלחימה אילצו את מדינות אירופה להשקיע את הון בשיקום עצמי ועל כן לא יכלו להרשות לעצמן להמשיך ולשאת בהוצאות הגבוהות הכרוכות בפיתוח התשתיות במושבות ובהחזקת כוחות צבא ומנהל בארצות אלה.

- **ירידה ברווחיות המושבות:** היתרונות הכלכליים שהפיקו המעצמות מהשליטה במושבות התבססו על הבלעדיות שהייתה להן בהפקת התוצרת ובמסחר עם המושבות. בעידן בו הגלובליזציה הלכה והתבססה, תפסו התחרותיות והשוק הפתוח החופשי את מקום הבלעדיות ורווחיות המעצמות הצטמצמה.

ד. גורמים פוליטיים:

- **שינוי יחסי הכוחות בעולם והשפעת 'המלחמה הקרה':** מעצמות אירופה, השחקניות הראשיות בעולם לפני מלחמת העולם השנייה, איבדו מאוד מכוחן בעקבות המלחמה, והחל עידן חדש, עידן שתי המעצמות – ארה"ב וברה"מ. הללו החלו להיאבק ביניהן על אזורי השפעה בעולם. אי לכך לכל אחת מהן היה אינטרס לתמוך במתן עצמאות לארצות השונות, בתקווה שהמדינות החדשות תצטרפנה למחנה הנתון להשפעתן, וכן כדי לבלום את סכנת התפשטותה והשפעתה של המעצמה האחרת.

- **המאבק של התנועות הלאומיות:** בארצות שהיו תחת שלטון המעצמות הקולוניאליות קמו תנועות לאומיות שניהלו מאבק עיקש, ולעיתים ממושך ואלים, נגד השלטון הזר. מאבקים אלה הסבו לבעלות הקולוניאליות אבדות ונזקים והתישו את כוחן. קיומן של תנועות לאומיות אלה גם שמטה את הקרקע מתחת להנחת היסוד של הקולוניאליזם לפיה העמים באזורים אלה לא בשלים לשלטון עצמי, וכי אין למי להעביר את השלטון. התנועות הלאומיות הוכיחו כי יהיה מי שינהל וישלוט גם אחרי הסתלקות המעצמות.

- **תפקידו של האו"ם:** הארגון הבינלאומי, שהוקם לאחר מלחמת העולם השנייה, הפך לזירה מרכזית במאבקים הפוליטיים לסיום הקולוניאליזם ולהקמת מדינות עצמאיות. בעלות הקולוניאליות התקשו להתמודד בזירה זו, מה גם שהטענה המרכזית הייתה כי השיטה הקולוניאלית מנוגדת לאמנת האו"ם ולעקרונותיו.

- **הקמת הליגה הערבית (1945):** הארגון שימש כגורם מדרבן ומסייע במאבקיהן של העמים הערביים שנשלטו עדיין על ידי המעצמות הקולוניאליות
- **השלכות מלחמות העולם:** במלחמות העולם גייסו המעצמות הקולוניאליות (בעיקר צרפת ובריטניה) לצבאן חיילים מן המושבות, דבר שהגביר את השאיפות לעצמאות, במיוחד לאחר שחיילים אלו חוו לחימה למען עצמאות המדינה האם.

• **מהם המאפיינים העיקריים של תהליך הדה-קולוניזציה?**

חשוב להבהיר כי התהליך לא היה אחיד וזהה אלא תהליך מגוון ורב פנים. עם זאת ניתן להצביע על מספר מאפיינים דומים: **יש לבחור 2 מהמאפיינים הבאים:**

- א. תהליך מורכב והדרגתי: במרבית המדינות מדובר בתהליך שחרור מתמשך ולא במלחמת שחרור חד פעמי.
- ב. ניסיון המעצמות לשמור על האינטרסים שלהן: המדינות הקולוניאליות ניסו לשמר את מעמדן באמצעות חתימה על הסכמים וחוזים עם התנועות הלאומיות. הסכמים אלה הקנו לתנועות הלאומיות מידה מסוימת של אוטונומיה בתמורה לשמירה על האינטרסים המעצמתיים.
- ג. המזרח התיכון הקדים את צפון אפריקה: עמי המזרח התיכון החלו את התהליך בין שתי מלחמות העולם וחלקם גם השיגו עצמאות קודם למלחמה. בצפון אפריקה החל התהליך רק לאחר המלחמה ועל כן העמים זכו בעצמאות רק בשנות ה-50 וה-60. נראה כי ההבדל נבע משיטת השלטון השונה – שיטת המנדטים במזרח התיכון) אשר הייתה אמורה להכין את העמים לעצמאות) אל מול שיטת הקולוניות שהונהגה בצפון אפריקה.
- ד. מאבק לאומי קלאסי: בדרך כלל ניתן להבחין באותם שלבים שאפיינו את מאבקי עמי אירופה: גיבוש הרעיון ויצירת תודעה לאומית על ידי אליטות משכילות שנחשפו לרעיונות האירופאים; הקמת תנועות לאומיות; הסתייעות בגורמים חיצוניים. עם זאת אצל חלק מעמי המזרח התיכון (עיראק, סוריה, ירדן ולבנון), התגבשות הרעיון הלאומי הייתה תוצאה של חלוקת המזרח התיכון ממרחב תרבותי, לאומי וריבוני אחד, לישויות נפרדות בעת קביעת המנדטים של בריטניה וצרפת
- ה. ההבדל בין עמים שחיו תחת שלטון בריטי ובין עמים שחיו תחת שלטון צרפתי: תהליך השחרור הלאומי של העמים שחיו תחת שלטון בריטי היה בדרך כלל קל ומהיר יותר. נראה שהגורם לכך הוא ההבדל בתפיסתה הבסיסית של בריטניה לעומת צרפת בנוגע לאופי השלטון שלהם. בריטניה ראתה באזורי השליטה שלה אמצעי להבטיח את האינטרסים שלה, ואילו הקולוניאליזם הצרפתי לווה בתחושת שליחות תרבותית. אי לכך יישבה צרפת צרפתים בארצות אלה ואף סיפחה חלק מהן לצרפת, בעוד בריטניה הייתה מוכנה לעזוב כל עוד הובטחו האינטרסים שלה. מכאן שכל שדפוס השלטון הקולוניאלי היה עמוק יותר, כך תהליך הדה קולוניזציה היה קשה, מורכב וממושך יותר. (הדוגמא המובהקת ביותר – אלג'יריה.

27

מדינת ישראל

משרד החינוך
המוזכירות הפדגוגית
אשכול חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

- מה היו תוצאותיו של תהליך הזה קולוניאליזם? יש להציג את מפת המזרח התיכון וצפון אפריקה בסוף המאה ה-19 והשוות אותה למפת אזורים אלה בשנות החמישים. כדאי להפנות את תשומת לב התלמידים לכך שגבולות המדינות העצמאיות החדשות, נקבעו על ידי המעצמות הקולוניאליות עוד בטרם הסתלקותן, ולא תמיד תאמו את השוני האתני בין העמים והשבטים השונים. דבר זה הוביל בהמשך לסכסוכים מתמשכים בין המדינות השונות (כגון פרשת כוויית).

לקריאה נוספת:

ארליך חגי, מבוא להיסטוריה של המזרח התיכון, האוניברסיטה הפתוחה, חטיבה ה', יחידה 10, תש"ן, עמ' 110 – 153.
סעדון חיים, עצמאות וגורל, מכון בן-צבי ומשרד החינוך, תשע"א, עמ' 13 – 19.

2 - ה'

השפעת גורמים שונים על גורל היהודים בארצות האסלאם

מוקדי הלימוד:

- **מבט-על: הגדרת האזור, מספרם, מעמדם ומצבם הכללי של יהודי ארצות האסלאם ערב הקמת מדינת ישראל.**

הגדרת האזור: חשוב להראות שוב את מפת המזרח התיכון וצפון אפריקה, תוך הדגשת הארצות העיקריות בהן עוסק פרק זה: מרוקו, תוניסיה, לוב, מצרים, סוריה, עיראק, לבנון, תימן ואיראן.

מספר היהודים: ראוי להתחיל בהצגת הנתונים המספריים שכן הללו מעידים על התהליך המרכזי בו אנו עוסקים – סיום הקיום היהודי בארצות האסלאם בתוך כ-20 שנה בלבד. ב-1948 חיו בארצות האסלאם כמיליון יהודים. ב-1969 ירד מספרם למעט פחות מ-2,000,000³ וכיום עומד מספרם על אלפים בודדים בלבד. כלומר 80% מכלל היהודים עזבו את ארצות האסלאם בתוך פחות מדור – הגירה חסרת תקדים בעם היהודי.

מומלץ להציג בפני התלמידים כמה דוגמאות של קהילות יהודיות שהתחסלו כמעט לחלוטין (אלג'יריה, מרוקו, עיראק, תימן). נתונים אלה יהוו את הבסיס לדיון בשאלת הגורמים השונים שהשפיעו על גורל היהודים במדינות אלה.

מעמדם ומצבם הכללי של יהודי ארצות האסלאם ערב הקמת מדינת ישראל: חשוב להדגיש בפני התלמידים שמדובר בקהילות שונות זו מזו במאפייניהן, במצבן הכלכלי ובאופי פעילותן. עם זאת, ממבט-על ניתן להבחין בכמה מאפיינים דומים שתורמים להבנת השינוי שהתחולל בקהילות אלה:

א. עד שנות ה-30 של המאה ה-20 סבלו היהודים בארצות האסלאם מיחס מפלה, ולעיתים אף משפיל ומזלזל מצד האוכלוסייה המקומית. עם זאת בדרך כלל לא חוו היהודים אנטישמיות אלימה דוגמת הפוגרומים במזרח אירופה.

ב. היהודים קשרו את גורלם עם השלטון הקולוניאליסטי אשר הציע להם שוויון משפטי ואפשרויות קידום ותעסוקה. הם השתלבו בו, הושפעו מהתרבות האירופאית שהביא עמו, נהנו מפירותיו ושיפרו בדרך כלל את מעמדם המשפטי ואת מצבם הכלכלי כתוצאה מהשפעת שלטון זה.

ג. ככל שהיהודים התקרבו אל השלטון הקולוניאלי הזר, כך התרחקו מהאוכלוסייה המוסלמית המקומית, עובדה שהובילה להגברת העוינות כלפיהם מצד האוכלוסייה המקומית.

³ ח. סעדון, **עצמאות וגורל**, תשע"א, עמ' 4, ראו באתר המפמ"ר,

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Mazkirut_Pedagogit/History/Hazaot/goral.htm

ד. בשנות ה-30 חלה החמרה ביחס האוכלוסייה המקומית אל היהודים והחלו פגיעות פיסיות. התדרדרות נוספת התרחשה עם תום מלחמת העולם השנייה.

ה. החל מראשית המאה ה-20, התקיימה פעילות ציונית ענפה בחלק מארצות האסלאם - תנועות נוער, עיתונים, חינוך. החל מימי מלחמת העולם השנייה התרחשה עלייה משמעותית בהיקף פעילות זו, בעיקר בשל הגעת שליחים מא"י לארצות האסלאם.

הגורמים השונים שעיצבו את גורל יהודי ארצות האסלאם, החל מסוף שנות

ה-40.

נקודת המוצא לשיעור זה הינה הנתונים הדמוגרפיים המלמדים על התהליך שהוביל לסיום הקיום היהודי בארצות האסלאם. משמע העובדה שלמעלה מ-80% מהיהודים היגרו מארצותיהם בתקופה זו. רובם עלו לישראל ומיעוטם למדינות אחרות (צרפת, איטליה, בריטניה ועוד)

יש להתמקד בגורם א' (השפעת תהליך הדה קולוניזציה), ג' (השפעת מלחמת העצמאות והקמת מדינת ישראל) ולפחות גורם נוסף, לבחירת המורה/ תלמיד

א. השפעת תהליך הדה קולוניזציה:

שינוי תרבותי – אחד הביטויים של הדה קולוניזציה היה התרחקות מהתרבות המערבית שהביאו עמן המדינות הקולוניאליות. היהודים, אשר אמצו בדרך כלל תרבות זו, מצאו עצמם עתה בסביבה תרבותית אחרת, התרבות הערבית שהשתלטה בהדרגה על הוויית החיים בארצות השונות (שפה, לבוש מנהגים, תרבות שלטון).

התגברות השנאה ליהודים – היהודים זוהו כאמור כתומכי המשטר הקולוניאלי. התוצאה הייתה העמקת השנאה ליהודים והתגברות הפעילות נגדם. עם זאת חשוב לציין כי היו גם יהודים (מעטים) שתמכו בתהליכי הדה קולוניזציה מסיבות אידיאולוגיות (האמונה בזכות ההגדרה העצמית) ומתוך הנחה שמדינות הלאום שתוקמנה תהיינה דמוקרטיות ותבטחנה את הקיום היהודי בתוכן. כמו כן יש לציין כי המאבק לשחרור לאומי מיתן בשלבים מסוימים מגמות אנטי יהודיות, מתוך הנחה של התנועות הלאומיות כי פגיעה ביהודים עלולה לפגוע בתדמיתן ולעכב את השגת העצמאות. אך לאחר השגת העצמאות הותר הרסן ותהליך הרחקת היהודים מהחברה והפגיעה בהם הגיע לשפל חסר תקדים.

ב. התגברות הלאומיות:

כפי שארע באירופה, כמאה שנים קודם לכן, התאפיין העולם הערבי לאחר מלחמת העולם השנייה בהתגברות המגמות הלאומיות. מגמות אלה הדגישו את המשותף לכל בני הלאום ודחו את היהודים בארצות האסלאם כיסוד זר שאינו חלק מהלאום המתגבש.

ג. השפעת מלחמת העצמאות והקמת מדינת ישראל:

אירועים אלה הביאו לשיא את השפעתו של הסכסוך הישראלי-ערבי בא"י על מצבם של יהודי ארצות האסלאם בהיבטים הבאים :

- **המעגל הראשון** – מדינות שהשתתפו ישירות במלחמה נגד ישראל (1947 – 1949) - ירדן, מצרים, סוריה, לבנון ועיראק. במדינות אלה הייתה למלחמה השפעה ישירה וקשה על מצב היהודים. בולטת במיוחד מצרים, אשר בה, במקביל לפלישתה לישראל, התערער לחלוטין בסיס הקיום של היהודים, כ-600 מתוכם נאסרו, רכוש רב הופקע ופגיעה פיסית אלימה גבתה מחיר כבר של הרוגים ופצועים
- **המעגל השני** – מדינות שלא לחמו נגד ישראל (איראן, תורכיה, תימן, עדן ומדינות צפון אפריקה). גם במעגל זה נתנה המלחמה את אותותיה, אך בדרך כלל בעוצמה פחותה. יוצאת דופן בעניין זה הייתה לוב בה התחולל ביוני 1948 גל של אלימות קשה נגד היהודים.
- **הפאן-ערביות ופעילותה של הליגה הערבית** – מגמת הפאן-ערביות שהתחזקה בתקופה זו הדגישה את אחדות העולם הערבי כנגד הישות הציונית שנתפסה כזרוע של האימפריאליזם המערבי. מגמה זו הכניסה גם את מדינות המעגל השני לעימות עם מדינת ישראל, וכפועל יצא מכך – גם את יהודי מדינות אלה. הליגה הערבית הייתה אחד הביטויים הבולטים במגמה זו. הליגה הערבית השתמשה בשנאה לישראל כגורם מאחד של העולם הערבי.

ד. **ציונות וזיקה דתית והיסטורית לא"י:**

הפעילות הציונית התקיימה, כאמור, במדינות אלה כבר מראשית המאה ה-04, והתגברה עם בואם של שליחים מא"י במהלך מלחמת העולם השנייה. עם תום המלחמה ובעקבות השואה התרחבה פעילות התנועה, כולל במדינות האסלאם, והודגשה ההגשמה – משמע העלייה לא"י והמאבק להקמת המדינה, אשר נתנו אותותיהן בשטח. לאלה יש להוסיף גם את הזיקה הדתית וההיסטורית העמוקה לא"י שאפיינה את יהודי ארצות המזרח ואת ההתלהבות שאחזה בהם עם קום המדינה.

ה. **'חיסול גלויות':**

ממשלת ישראל נקטה במדיניות שכונתה 'חיסול גלויות' משמע – העלאת קהילות שלמות לישראל. הגורמים לכך היו התפישה לפיה מדינת ישראל היא מרכז העולם היהודי ועל כן היא האחראית לגורל היהודים בעולם כולו, לצד ההכרה כי מצבם הביטחוני של יהודי ארצות האסלאם הולך ומתערער ומסכן את קיומם.

הדגמה – הגורמים השונים שהשפיעו על גורל היהודים כפי שבאו לידי ביטוי באחת הארצות.

כיצד באו לידי ביטוי הגורמים שנלמדו באחת מארצות האסלאם ?

יש לבחור מדינה מדגימה אחת במזרח התיכון או צפון אפריקה וללמד את התפתחות מצב היהודים בה מסוף שנות ה-40 עד סוף שנות ה-60. יש להדגיש את החיבור בין הגורמים שפורטו לעיל (גם אם לא כולם) לבין הדגמתם בארץ שנבחרה.

לקריאה נוספת:

גת משה, "העלייה ההמונית מעיראק: גירוש, הצלה או פתרון בעיה פנימית, **יהדות בבל 2**, (אביב תשנ"ה) עמ' 95 – 109
 סעדון חיים, **עצמאות וגורל**, מכון בן-צבי ומשרד החינוך, תשע"א, עמ' 13 – 19.
 עדי שוורץ, "חורבן קהילות ערב: האסון שנגנז", **תכלת** 43 (אביב תשע"א), עמ' 29-55.
 סדרת **קהילות ישראל במזרח במאות ה-19 וה-20**, הוצאת יד יצחק בן צבי ומשרד החינוך

יחידות לימוד מתוקשבות – מט"ח ויד יצחק בן צבי:

<http://toldotofakim.cet.ac.il/ShowItem.aspx?ItemID=b86096d6-ecda-4f9c-aa44-4c0f32866214&lang>

לבנה זמיר – **והגדת לבנון** – על חיי יהודי מצרים עד עזיבת היהודים. הסרט כולל עדויות עולים ממצרים. 31.57 דקות:

<https://www.youtube.com/watch?v=iCIgo9oU1x8>

הפליטים שנשכחו – על היהודים ממדינות ערב:

גרסה מלאה (48.54 דקות): <https://www.youtube.com/watch?v=g6RU5xVaywc>

גרסה קצרה (20 דקות): <https://www.youtube.com/watch?v=6PGPPdKjdfk>

סיורים מומלצים, 'מומלץ מפמ"ר':⁴

- מוזיאון יהדות בבל
 - מרכז מורשת יהודי לוב
- ראו פירוט באתר המפמ"ר:

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Mazkirut_Pedagogit/History/MishulchanHamafmar/mumlatz.htm

⁴ במהלך תשע"ז נפרסם המלצות לסיורים למוזיאונים מתאימים נוספים. כל הזכויות שמורות למשרד החינוך. אין לעשות שימוש מסחרי בחומר זה בלא אישור בכתב ממפמ"ר היסטוריה, ד"ר אורנה כץ אתר

2- ח'

מלחמת יום הכיפורים

מוקדי הלימוד:

- הגורמים למלחמה, והנסיבות בהן פרצה (אירועי סוף השבוע בו פרצה המלחמה).
- תוצאות המלחמה (בטווח המיידי).
- השפעות המלחמה על מדינת ישראל (חברתית, כלכלית, ביטחונית ופוליטית).
- השפעות המלחמה על מדינות ערב.

לקריאה נוספת:

אייל זיסר, "מלחמת יום הכיפורים – 37 שנים אחרי", אתר nana :

<http://news.nana10.co.il/Article/?ArticleID=745375>

אורי בר יוסף, הצופה שנרדם: הפתעת יום הכיפורים ומקורותיה, זמורה ביתן, 2001, עמ' 231-225, 360-359.

גיליון מיוחד: 30 שנה למלחמת יום הכיפורים, זמנים 84 (סתיו 2003).

מאיר פעיל, "מלחמות ישראל: מלחמת יום הכיפורים", אתר מט"ח:

<http://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=1516>

להעשרה:

מלחמת יום הכיפורים – קולות משטח, 4.38 דקות, אתר יו טיוב:

<http://www.youtube.com/watch?v=dV68LLOMD9o>

3. עליה, קליטה ועיצוב החברה והתרבות במדינת ישראל

3 - א'

העלייה בשנות החמישים והשישים

מוקדי הלימוד:

- היקף העלייה וארצות המוצא.
- הגורמים לעלייה לישראל בשנות ה-50 וה-60.
- מאפייני העלייה (עליית הצלה, עלייה מבוקרת, עלייה חשאית)
- תהליך הקליטה: הקשיים, השיקולים המשפיעים על תהליך הקליטה, כולל תפיסת כור ההיתוך (מיזוג גלויות) כמעצבת את תהליך הקליטה והגורמים לה.
- אירועי ואדי סאליב – משמעותם והשפעתם על החברה הישראלית.

מעברה ליד נהריה, 1952, ויקיפדיה

לקריאה נוספת:

צבי צמרת וחנה יבלונקה (עורכים), **העשור הראשון: תש"ח – תשי"ח**, יד יצחק בן צבי, 1997. מבחר מאמרים.

מרדכי נאור (עורך), **עולים ומעברות, 1948-1952**, יד יצחק בן צבי, 1986. מבחר מאמרים.

3 – ב'

המעבר מ'כור היתוך' לחברה רב תרבותית

מוקדי הלימוד:

- הכרת המושג 'כור היתוך' – הנחות היסוד והקונטקסט ההיסטורי. (מופיע גם בנושא העליות הגדולות).
- הכרת המושג 'רב תרבותיות' (הנחות היסוד)
- הגורמים למעבר מתפיסת 'כור היתוך' לתפיסת ה'רב תרבותיות' (הקונטקסט ההיסטורי – מתי? מדוע?)
- ביטויי הרב תרבותיות בתחומים שונים בחברה ובתרבות הישראלית (מוסיקה; קולנוע; תקשורת; מתן לגיטימציה והכרה לחגים עדתיים; אופן קליטת העלייה).

אין צורך ללמד את כל ביטויי הרב-תרבותיות בחברה הישראלית. יש להציג שינויים

במעבר מכור היתוך לרב-תרבותיות בשלושה תחומים שונים ולהתמקד בהסבר כיצד

באה לביטוי הרב-תרבותיות בכל אחד מתחומים אלה

לדיון:

היתרונות והקשיים בחיים בחברה רב תרבותית

לפירוט – ראו מסמך מנחה באתר המפמ"ר:

<http://cms.education.gov.il/NR/rdonlyres/0DBEED07-D231-42C0-B203-BC6B1E117575/167624/kur.pdf>

לקריאה נוספת:

- אשרת צפורה (ע), ישראל חברה רב תרבותית, אה, 1998, עמ' 65-146.
- יואב גלבר, היסטוריה, זיכרון ותעמולה: הדיסציפלינה ההיסטורית בעולם ובארץ, עם עובד, 2008, עמ' 443-449.
- יער אפרים ושביט זאב (ע), מגמות בחברה הישראלית, כרך ב', האוניברסיטה הפתוחה, 2003, עמ' 823-830, 852-883.
- עדי מאנע, "ייצוגים חברתיים של קליטת עליה בשנותיה הראשונות של המדינה", בתוך: אמדע אור, סמדר בן-אשר (ע), המוכר והזר: ייצוגים חברתיים בקבוצות בישראל, אוניברסיטת בן-גוריון, 2007.

כל הזכויות שמורות למשרד החינוך. אין לעשות שימוש מסחרי בחומר זה בלא אישור בכתב ממפמ"ר היסטוריה, ד"ר אורנה כץ אתר

